

Michał Krupa*

Przemiany architektoniczne Skawiny w 2 połowie XIX i na początku XX wieku. Część I – zakłady przemysłowe

Architectonic transformations of Skawina during the 2nd part of the 19th and the beginning of the 20th century. Part I – industrial plants

Słowa kluczowe: Skawina, rozwój przestrzenny miasta, XIX wiek, architektura przemysłowa

Key words: Skawina, spatial development of the town, 19th century, industrial architecture

Skawina jest 25-tysięcznym miastem w województwie małopolskim, położonym w odległości około 15 kilometrów od Krakowa.

Geneza powstania ośrodka sięga połowy XIV wieku, kiedy to nad Skawinką król Kazimierz Wielki założył miasto lokacyjne. Ciekawa i wielowątkowa historia tych terenów zaczęła się jednak wcześniej, kiedy na Skawince – rzece granicznej pomiędzy Dzielnicą Senioralną a Księstwem Oświęcimsko-Raciborskim, a później (na przełomie XIII i XIV wieku) Królestwem Czeskim, istniała komora celna¹.

W okresie od XIV do XVII wieku Skawina rozwijała się pomyślnie pod względem gospodarczym i przestrzennym, bazując na korzystnych przywilejach Kazimierza Wielkiego oraz kolejnych królów, a także dzięki położeniu na traktach handlowych łączących Śląsk oraz Morawy z Zagłębiem Solnym w ziemi krakowskiej.

W wieku XVII miasto zostało zniszczone przez Szwedów podczas Potopu (lata 1655-1660) i popadło w regres gospodarczy oraz ekonomiczny, który trwał do końca okresu staropolskiego. Skawina podzieliła tym samym los wielu innych małych miast ziemi krakowskiej, które wobec postępującej destabilizacji kraju pod względem politycznym, społecznym i gospodarczym, potęgowanej przez klęski pożarów i innych żywiołów, zaczęły chylić się ku upadkowi. Szereg miast ziemi krakowskiej w wyniku tych zjawisk utraciło prawa miejskie, które Skawinie udało się zatrzymać. Przyczyn tego należy upatrywać w jej korzystnym położeniu w otulinie Krakowa – zawsze mocnego i znaczącego ośrodka, dostarczającego „czynników miastotwórczych” swoim miastom satelitarnym w przeszłości (a także obecnie)².

Skawina, with the population of 25 thousand, is located in the Lesser Poland Voivodeship, about 15 kilometres from Krakow.

The origins of the settlement date back to the mid-14th century, when king Kazimierz Wielki founded a chartered town on the Skawinka river. However, the interesting and varied history of these lands had started earlier, when a customs house¹ was established on the Skawinka – a borderline river between the Senioral Province and the Duchy of Oświęcim – Raciborz, and later (at the turn of the 13th and 14th centuries) the Czech Kingdom.

In the period between the 14th and the 17th century, Skawina flourished in both economic and spatial respect, thanks to advantageous privileges granted by Kazimierz Wielki and subsequent rulers, as well as to being situated on trade routes linking Silesia and Moravia with the Salt-mining Region in the Krakow lands.

In the 17th century, the town was destroyed by the Swedish troops during the so called “Deluge” (in the years 1655-1660), and suffered from economic regression which lasted till the end of the old-Polish period. Thus, Skawina shared the fate of many other small towns in the Krakow domain which, in the face of progressing political, social and economic destabilisation of the country aggravated by calamitous fires and other natural disasters, began to fall into decline. As a result of those phenomena, several towns in the Krakow region lost their town rights which Skawina managed to retain. The reasons for that should be sought in its advantageous location, in the close vicinity of Krakow – a continuously strong and significant centre, providing its satellite towns with “city-forming stimuli” in the past (and also today)².

* Michał Krupa, dr inż. architekt, Zakład Urbanistyki i Architektury, Wydział Budownictwa i Inżynierii Środowiska Politechniki Rzeszowskiej

* Michał Krupa, PhD, eng. architect, Urban Planning and Architecture Unit, Faculty of Building and Environmental Engineering, Rzeszów University of Technology

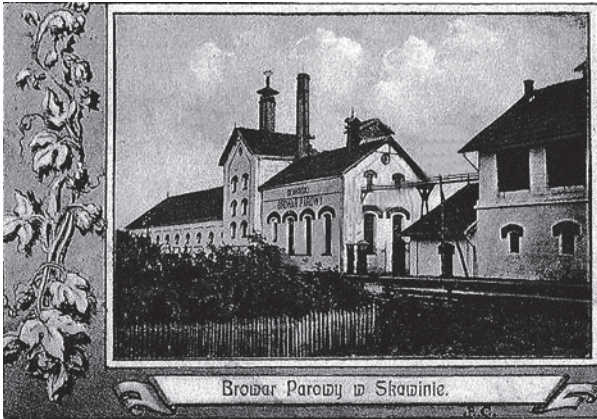
Ryc. 1. Mapa Skawiny z zaznaczeniem omawianych obiektów, opr. M. Krupa

Fig. 1. Map of Skawina with marked location of the discussed objects, prep. by M. Krupa

Ryc. 3. Relikty browaru parowego w Skawinie, widok od strony ul. Mickiewicza, fot. M. Krupa, 2010

Fig. 3. Relics of the steam brewery in Skawina, view from Mickiewicza Street, photo M. Krupa, 2010

Ryc. 2. Browar parowy w Skawinie w końcu XIX w., fot. w Archiwum TPS

Fig. 2. Steam brewery in Skawina at the end of the 19th c., photo in TPS Archive

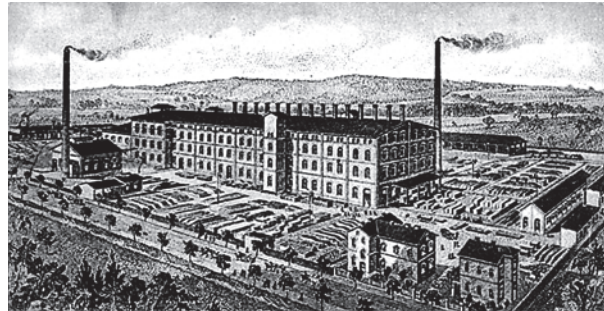

Ryc. 4. Rafineria nafty w Skawinie w 1934 roku, fot. w Archiwum TPS

Fig. 4. Oil refinery in Skawina in 1934, photo in TPS Archive

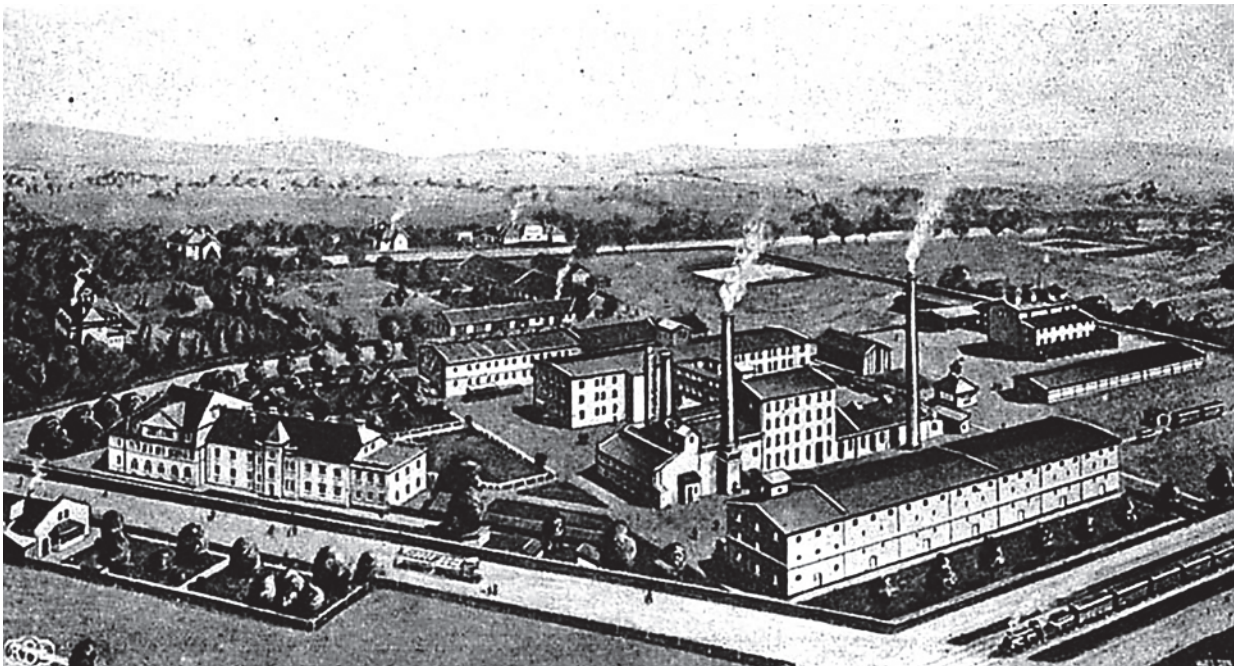
► Ryc. 5. Budynek Fabryki Wyrobów Kamionkowych i Szamotowych w Skawinie w 1 poł. XX wieku, [w:] Archiwum TPS

Fig. 5. Buildings of the Factory of Stoneware and Chamotte in Skawina in the 1st half of the 20th c., [in:] TPS Archive

▼ Ryc. 6. Fabryka H. Francka w Skawinie na początku XX w., widok ogólny założenia, [w:] Archiwum TPS, s.v.

Fig. 6. Factory of H. Franck in Skawina at the beginning of the 20th c., an overall view of the complex, [in:] TPS Archive, s.v.

W 1772 roku w wyniku I rozbioru Polski Skawina znalazła się w zaborze austriackim, w utworzonej wówczas prowincji cesarstwa zwanej Galicją. Była wówczas małym miastem rolniczo-handlowym z relikwiami średniowiecznych umocnień obronnych świadczących o dawnej wysokiej pozycji.

W końcu XVIII wieku w miastach galicyjskich zaczęły postępować znaczne przemiany przestrzenne, architektoniczne oraz funkcjonalne. Władze austriackie prowadziły konsekwentną politykę wobec miast Galicji. Rozbierano stare umocnienia obronne wokół miast jako potencjalne „punkty oporu”. Ale wprowadzano także wiele nowocześniejszych gospodarczych oraz przestrzennych. Władze austriackie popierały rozwój ekonomiczny galicyjskich miast upatrując w nim własny interes jako państwa wielonarodowego bazującego na zyskach ze swoich prowincji. Prowadziły w tym celu określoną politykę przestrzenną polegającą m.in. na regulacji urbanistycznej miast, porządkującej ich układy funkcjonalno-przestrzenne (np. porządkowanie linii regulacyjnych w pierzejach i ulicach często zniekształconych od czasów średniowiecza) i modernizacji układów komunikacyjnych w obszarze Galicji (m.in. Gościniec Cesarski) i na terenie miast. Wprowadzono także kolej żelazną, która radykalnie zaktywizowała pod względem gospodarczym miasta dawnej ziemi krakowskiej, które znalazły się na trasie jej przebiegu. Taka działalność austriackiego zaborcy miała istotny wpływ na rozwój Skawiny, na inwestycje i powstanie nowych zakładów przemysłowych, przemiany architektoniczne i rozwój miejskiej infrastruktury. Ta pomyślna koniunktura miasta kontynuowana była w okresie tzw. autonomii galicyjskiej i w okresie międzywojennym. Spowodowało to, że Skawina będąc na końcu okresu staropolskiego ubogim miastem zaczęła rozwijać się w ważny ośrodek przemysłowy w województwie krakowskim, stanowiąc istotne ogniwo krystalizującego się „Krakowskiego Okręgu Przemysłowego”.

Okres 2 połowy XIX wieku z powodów wymienionych wyżej był przełomowy dla miasta. Wówczas to zaczęła zmieniać się diametralnie m.in. jego architektura. Do rozwoju Skawiny przyczynił się niewątpliwie rozwój przemysłu, podyktowany przede wszystkim wprowadzeniem nowego środka transportu – kolei. Kolej dała możliwość tańszego transportu, a także wywozu towarów poza Galicję³.

W Skawinie kolej pojawiła się w 1864 roku, kiedy to przez miasto przeprowadzono linię kolejową łączącą Kraków z Oświęcimiem. Spowodowało to budowę pierwszych zakładów przemysłowych: browaru, rafinerii nafty, Fabryki WYROBÓW Kamionkowych i Szamotowych oraz fabryki kawy zbożowej i cykorii Henryka Franka. Obiekty te zlokalizowano na terenie położonym na zachód oraz na północ od historycznego centrum miasta, dzięki czemu rozwój przemysłu w mieście nie wpłynął destrukcyjnie na jego wartości kulturowe. Szybki rozwój ww. zakładów spowodował napływ do miasta ludności robotniczej oraz wiejskiej. Według danych źródłowych w latach 90. XIX wieku Skawina liczyła ok. 1500 mieszkańców i w kolejnych latach liczba ta stale się powiększała⁴.

Browar został zbudowany na terenie położonym na zachód od rynku, przy obecnej ulicy A. Mickiewicza, w 1892 roku⁵, a jego właścicielem był Albin Kolloros⁶. Był on dzierżawcą (w latach 1883–1895) także browaru we wsi Radziszów pod Skawiną. Skawiński browar z słodownią klepiskową był napędzany maszyną parową. Warzelnia browaru miała kocioł z bezpośrednim paleniskiem. Piwnice chłodzone były lodem jak w większości nowoczesnych browarów⁷. Biorąc pod uwagę produkcję galicyjskich browarów, która w połowie wieku XIX

In 1772, as a result of the 1st Partition of Poland, Skawina found itself in the territory annexed by the Austrian Empire, in the imperial province created then and known as Galicia. It was then a small farming and trading town, with relics of medieval defensive ramparts bearing evidence of its former high standing.

Towards the end of the 18th century, considerable spatial, architectonic and functional transformations began to occur in Galician towns. Austrian authorities adopted a consistent policy towards Galician towns. Old defensive fortifications surrounding the towns were dismantled as they might serve as potential “resistance points”. But many new economic and spatial innovations were introduced. The Austrian authorities supported the economic development of Galician towns, perceiving in it their own benefit as a multi-national state basing on profits from their provinces. For this purpose they pursued a definite spatial policy based e.g. on urban planning regulation of towns, ordering their functional-spatial layouts (e.g. ordering regulation lines in frontages and streets frequently deformed since the medieval times) and modernising communications layout in the area of Galicia (e.g. Imperial Highway) and in cities. The railway was also introduced, which radically stimulated the economies of the towns in the former Krakow region, located along the railroad. Such activity of the Austrian invader had a considerable impact on the development of Skawina, on investments and establishing new industrial plants, architectonic transformations and the development of urban infrastructure. That boom in the economy continued in the period of the so called Galician autonomy and in the inter-war period. As a result Skawina, which at the end of the old-Polish period was a poor town, began to develop into an important industrial centre in the Krakow Voivodeship, becoming a significant element of the crystallising “Krakow Industrial District”.

For the reasons mentioned above, the period of the 2nd half of the 19th century was a breakthrough for the town. It was then that e.g. its architecture started to change diametrically. The development of industry, caused primarily by the introduction of new means of transport – the railway – undoubtedly contributed to the development of Skawina. The railway offered the opportunity of cheaper transport, as well as of exporting the goods outside Galicia³.

The railway reached Skawina in 1864, when the railroad connecting Krakow and Oświęcim was built through the town. It was followed by construction of the first industrial plants: the brewery, the oil refinery, the Factory of Stoneware and Chamotte, and the Chicory Coffee Factory of Henryk Frank. Those objects were located in the area lying to the west and to the north of the historic town centre, due to which industrial progress in the town did not have a detrimental influence on its cultural values. Rapid development of the above mentioned factories caused the inflow of working and country people to the town. According to the source data, in the 1890s the population of Skawina was app. 1500 inhabitants and the number constantly increased in the following years⁴.

The brewery was built on the site located to the west of the market square, in the present A. Mickiewicza street, in 1892⁵, and its owner was Albin Kolloros⁶. He was also a leaseholder (in the years 1883–1895) of the brewery in the village of Radziszów near Skawina. The brewery in Skawina with its malt house and malting floor was powered by a steam engine. The brewery had a tun with direct hearth. The cellar was cooled with ice, as in the majority of modern breweries⁷. Considering the production of

wynosiła ok. 7640 hl, browar Kollorossa produkujący na początku swej działalności 1200 hl piwa należał z pewnością do mniejszych wytwórni. Albin Kolloros sprzedał zakład w 1902 roku Michałowi Nałęcz Łążyńskiemu, który pięć lat później sprzedał go Aleksandrowi Heilpernowi. Nowy właściciel postanowił unowocześnić browar, zatrudniając mistrza piwowarskiego Jana Skrejovskiego oraz kupując nową maszynę parową. Od 1911 roku Aleksandrowi Heilpernowi w sprzedaży piwa pomagał syn Maksymilian, a kolejnym mistrzem piwowarskim był J. Ezer. Dzięki unowocześnieniu browaru produkcja piwa z roku na rok zwiększała się, aby w roku 1912 osiągnąć poziom 14 877 hl⁸. Na przełomie 1912 i 1913 roku Heilpern utworzył spółkę z braćmi Abrahamem i Mojżeszem Englardami, co wpłynęło na zmianę nazwy przedsiębiorstwa na „Przedsiębiorstwo browarniane i fabryka słoju Aleksander Heilpern i Spółka w Skawinie”, które w tej formie działało do 1925 roku⁹. Wówczas przedsiębiorstwo przejął Maksymilian Heilpern, który w imieniu ojca prowadził firmę do jego śmierci, tj. do 1938 roku, kiedy zakład sprzedano. Część jego zabudowań kupiła Spółdzielnia Rolnicza „Rola”, resztę zaś rozebrano¹⁰. Do dzisiaj z zabudowań dawnego skawińskiego browaru pozostał jedynie budynek magazynu, zlokalizowany w północnej części dawnego placu browarnego. Jest to dwukondygnacyjny obiekt murowany, zbudowany na rzucie prostokąta. Dłuższa elewacja od strony północnej posiada dziesięć osi wyznaczonych przez otwory okienne z nadprożami. Budynek nakryty jest dwuspadowym dachem¹¹.

Budowa skawińskiej **rafinerii nafty** została rozpoczęta w 1900 roku. Właścicielem zakładu istniejącego pod nazwą: Rafineria Oleju Skalnego Griffel i S-ka w Skawinie był żydowski przedsiębiorca Chaim Griffel. Rafineria prowadziła produkcję w latach dwudziestolecia międzywojennego, czyli od roku 1918 do 1939 i później jeszcze przez kilka lat do zakończeniu II wojny światowej. W roku 1934 ucierpiała dotkliwie podczas powodzi, która nawiedziła Skawinę.

Skawińska rafineria nafty mieściła się przy ul. Tynieckiej. Agregat prądotwórczy rafinerii dawał miastu tak potrzebną energię elektryczną. Dzisiaj rafineria już nie istnieje. Zachowały się jedynie relikty jednego z budynków.

Pierwsza Galicyjska Fabryka Wyrobów Kamionkowych i Szamotowych powstała w 1909 roku¹². Została zlokalizowana w północno-zachodniej części miasta, przy ul. Tynieckiej. Prawdopodobnie od samego początku fabryka nosiła nazwę „Hydraulika” i zajmowała się produkcją materiałów szamotowych i kamionkowych. Przy budowie pieców ceramicznych w fabryce pracował Tadeusz Sławiński, ówczesny specjalista w tym zakresie. W 1917 roku zakład zajął się także produkcją użytkowych i artystycznych fajansów¹³. Surowcem do produkcji fajansu tzw. delikatnego była glina importowana z Czech. Warto wspomnieć, że działalność artystyczną w Skawinie prowadził m.in. Konstanty Laszczka¹⁴, a także inni artyści. W okresie międzywojennym artystyczne wyroby fajansowe ze skawińskiej fabryki zyskały sporą popularność i sygnowane były nazwą miejscowości, tarczą herbową z napisem Skawina lub czarnym znakiem swastyki. Po II wojnie światowej Galicyjska Fabryka Wyrobów Kamionkowych i Szamotowych przejęta została przez skarbu państwa i zajęła się produkcją materiałów ogniotrwałych, odpornych na działanie wysokich temperatur przyjmując nową nazwę: Zakłady Materiałów Ogniotrwałych.

Fabrykę kawy zbożowej i cykorii Henryka Franka zbudowano w 1910 roku¹⁵. Założył ją Henryk Frank jako filię istniejącej już fabryki w Linzu, w Austrii¹⁶. Fabryka środków kawowych w Skawinie była jedną z ważniejszych, obok fabryki

Galician breweries, which in the mid-19th century equalled approx. 7640 hl, the Kolloros brewery with its initial output of 1200 hl of beer must have been one of the smaller manufactures. Albin Kolloros sold his brewery in 1902 to Michał Nałęcz Łążyński who, five years later, sold it to Aleksander Heilpern. The new owner decided to modernize the brewery by employing a master brewer, Jan Skrejovski, and buying a new steam engine. Since 1911, Aleksander Heilpern was assisted in selling beer by his son, Maksymilian, and the next master brewer was J. Ezer. Owing to the modernisation of the brewery, beer production increased every year till in 1912 it reached the level of 14877 hl⁸. At the turn of 1912 and 1913, Heilpern entered into a partnership with two brothers, Abraham and Moses Englard, which resulted in the change of the name of the firm into “Brewery Enterprise and Malt Factory Aleksander Heilpern and Co. in Skawina” that functioned in the same form until 1925⁹. Then, the firm was taken over by Maksymilian Heilpern who, on behalf of his father, ran the company until his death i.e. till 1938, when the brewery was sold. Some of its buildings were purchased by a Farming Cooperative “Rola”, the others were demolished¹⁰. Today only the storehouse, located in the northern part of the old brewery yard, is all that has been left from the buildings of the former Skawina brewery. It is a two-storey masonry building, erected on a plan of a rectangle. The longer elevation on the north side has 10 axes designated by window openings with transoms. The building is covered with a gable roof¹¹.

Construction of the **oil refinery** in Skawina began in 1900. The owner of the enterprise existing under the name of: Petroleum Refinery Griffel and Co. in Skawina, was a Jewish businessman Chaim Griffel. The refinery continued its production during the twenty-year inter-war period, namely between 1918 till 1939, and later for several years after the end of World War II. In 1934, it was badly damaged during the flood that struck Skawina.

The oil refinery in Skawina was located in Tyniecka street. The generator in the refinery provided the town with the electricity it so badly needed. Today the refinery no longer exists, only relics of one of the buildings have been preserved.

The First Galician Factory of Stoneware and Chamotte was established in 1909¹². It was located in the north-western part of the town, in Tyniecka street. From the very beginning the factory might have been called “Hydraulika” and produced chamotte materials and stoneware. Tadeusz Sławiński, a specialist in the field at the time, worked on constructing the ceramic kilns in the factory. In 1917, the factory started producing functional and artistic faience pottery¹³. The raw material for producing the so called ‘delicate’ faience was clay imported from Bohemia. It is worth mentioning that e.g. Konstanty Laszczka¹⁴, as well as other artists, carried out their artistic activity in Skawina. During the inter-war period, artistic faience pottery from the factory in Skawina gained much popularity and was signed with the name of the town, a coat of arms with an inscription saying Skawina, or with a black swastika symbol. After World War II, the Galician Factory of Stoneware and Chamotte was taken over by the State Treasury and began to produce fireproof materials, resistant to high temperatures, acquiring also a new name: Zakłady Materiałów Ogniotrwałych (Fireproof Materials Factory).

A chicory coffee factory of Henryk Frank was built in 1910¹⁵. It was founded by Henryk Frank as a branch of a factory already existing in Linz, Austria¹⁶. Besides the “Ferdinand Bohm and Co.” factory in Włocławek, the factory of coffee

Ferdynand Bohm and Co. we Włocławku, fabryką cykorii w kraju¹⁷. Na początku swojego istnienia zakład nosił nazwę: Fabryka Środków Kawowych Henryk Franck – Synowie S.A. w Skawinie, którą zmieniono po II wojnie światowej na Skawińskie Zakłady Koncentratów Spożywczych. Na lokalizację fabryki wybrano tereny pod Krakowem jako szczególnie sprzyjające pod względem warunków klimatycznych i glebowych uprawie korzeni cykorii¹⁸. Zakłady wybudowano w zachodniej części Skawiny, po drugiej stronie rzeki Skawinki, w pobliżu linii kolejowej. Fabryka zajęła obszar około 10 morgów (5,755 ha)¹⁹. We frontowej części terenu zlokalizowany był budynek administracji oraz budynek mieszkalny, w tyle natomiast hale produkcyjne.

W owych czasach na terenie Polski było dziewięć fabryk cykorii konsumpcyjnej. Zakład Skawiński był drugim co do wielkości, po fabryce Ferdynanda Bohma i S-ki „Stella” i „Gleba” we Włocławku²⁰. Zarówno budynek administracyjny, jak i mieszkalny zachowały się do dnia dzisiejszego. Budynek administracyjny jest murowany z cegły, zbudowany na rzucie prostokąta. Posiada piwnice, parter, piętro i użytkowe poddasze. W elewacji frontowej ma półkoliste oraz prostokątne okna, ryzalit oraz dach mansardowy. Budynek mieszkalny został również zbudowany na rzucie prostokąta. Jest obiektem murowanym, podpiwniczonym, czterokondygnacyjnym. Jego bryła jest urozmaicona cokołem pokrytym rustyką oraz zróżnicowaną konstrukcją dachów, inną nad poszczególnymi fragmentami obiektu. Główny korpus nakryty został dachem mansardowym (tak jak budynek administracyjny), klatka schodowa zaś dachem namiotowym²¹.

W kilka lat po uruchomieniu fabryki firma Henryka Francka wybudowała w Skawinie kolonię domków dwurodzinnych z ogrodami dla pracowników zakładów. Niektóre z nich zachowały się do dzisiaj. W kolejnych latach fabryka dobrze się rozwijała, a popyt na jej produkty spowodował rozbudowę zakładu w latach 1924–29. Powstały wówczas m.in. drukarnia opakowań, suszarnia korzeni cykorii, magazyny, garaż i warsztat mechaniczny²². W okresie przed II wojną światową fabryka środków kawowych w Skawinie zatrudniała około 650 osób, a roczna produkcja środków kawowych sięgała 8200 ton. Wybuch wojny w 1939 roku zahamował rozwój fabryki i spowodował przejście jej przez Niemców. Po II wojnie światowej zakład, jak wiele innych prywatnych firm, przeszedł na własność państwa, a w miejscu fabryki H. Francka powstały Skawińskie Zakłady Koncentratów Spożywczych, które od 1993 roku są własnością firmy Bahlsen.

PODSUMOWANIE

Reasumując powyższe należy stwierdzić, że okres 2 połowy XIX i początku XX wieku był dla miasta Skawiny czasem wyjątkowym. Wówczas to na skutek poprowadzenia przez miasto linii kolejowej podniosło się ono z marazmu i ponownie zaczęło rozwijać zarówno pod względem urbanistycznym, jak i architektonicznym.

Opisane wyżej przykłady obiektów architektonicznych o funkcji przemysłowej, które powstały w Skawinie w 2 połowie XIX i na początku XX wieku dowodzą znaczenia tego ośrodka w ówczesnej Galicji. Należy przy tym podkreślić, że zakłady przemysłowe nie były jedynymi obiektami, które wzniesiono w mieście w tym okresie. Zbudowano wówczas w tym prężnie rozwijającym się ośrodku nowy ratusz, gmach Sokoła, ochronkę, budynek ubezpieczalni, remize

substances in Skawina was one of more important chicory factories in the country¹⁷. At the beginning of its existence the plant was called: “Factory of Coffee Substances Henryk Franck & Sons S.A. in Skawina”, which was altered after World War II into: “Skawina Factory of Food Concentrates.” The area in the vicinity of Krakow was selected as the site for the factory as particularly favourable for growing chicory roots, as far as climatic and soil conditions were concerned¹⁸. The plant was built in the western part of Skawina, on the other side of the river Skawinka, near the railroad. The factory covered the area of about 10 morgs (5.755 ha)¹⁹. The administration and the residential buildings were situated at the front, with production halls at the back.

In those times there were nine factories producing edible chicory in Poland. The Factory in Skawina was the second largest, after the factory of Ferdynand Bohm and Co. “Stella” and “Gleba” in Włocławek²⁰. Both the administrative and residential buildings have been preserved until today. The administrative building was built from brick on the plan of a rectangle. It has cellars, a ground floor, an upper floor and a utility attic. In the front elevation it has semi-circular and rectangular windows, a risalit and a gambrel roof. The residential building was also erected on the plan of a rectangle. It is a masonry object, with a cellar and four storeys. Its bulk is diversified by a rusticated plinth and varied roof construction, different on individual fragments of the object. The main body was covered with a gambrel roof (like the administration building), while the stairwell is covered with a tent roof²¹.

A few years after opening the factory, the firm of Henryk Franck built in Skawina a settlement of semi-detached houses with gardens for the factory employees. Some of the houses have survived until the present day. In subsequent years the factory developed well, and the demand for its produce resulted in it being expanded in the years 1924–29, when e.g. a packaging printing house, a chicory root drying hall, storehouses, a garage and a mechanical workshop were built²². In the period before World War II, the factory of coffee substances in Skawina employed about 650 workers, and its yearly production of coffee substances reached 8200 tonnes. The outbreak of war in 1939 stopped the development of the factory and caused it to be seized by the Germans. After World War II, the plant, like many other private enterprises, was taken over by the state, and the H. Franck’s factory was replaced by the Skawina Factory of Food Concentrates which, since 1993, has been the property of the Bahlsen company.

SUMMARY

To sum up the above, one has to conclude, that the period during the 2nd half of the 19th and the beginning of the 20th century was a unique time for the town of Skawina. It was then, owing to the railway being built through the town it rose up from stagnation and again began to develop both in urban planning and architectonic respect.

The examples of architectonic objects with industrial function, which were built in Skawina during the 2nd half of the 19th and the beginning of the 20th century, described above, confirm the importance of this centre in Galicia of the time. It should also be emphasised, that industrial plants were not the only objects erected in the town in the period of our interest. It was then that a new town hall, the building of “Sokoł”, an orphanage, an insurance office building, a fire station and several dozen tenement

oraz kilkadziesiąt kamienic o interesującym detalu architektonicznym, charakterystycznym dla okresu, w którym powstały. Obiekty te, ich historia oraz kompozycja architektoniczna będą tematem odrębnej publikacji.

houses with interesting architectonic details characteristic for the period in which they were erected, were built in this dynamically developing centre. Those objects, their history and architectonic composition will be the subject of a separate publication.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Iwański A., *Przemysł cykorniany w Polsce*, [w:] Przemysł i Handel 1918-1928, Warszawa 1928.
- [2] Krupa M., *Rozwój przestrzenny i architektura Skawiny w XIX i w 1 połowie XX wieku*, praca doktorska obroniona na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej, mpis, Kraków 2011, Promotor: Prof. dr hab. inż. arch. Jacek Gyurkovich.
- [3] Kuśnierz-Krupa D., *Skawina w średniowieczu. Zagadnienia urbanistyczno-architektoniczne*, Wyd. PK, Kraków 2012.
- [4] *Skawina. Studium historyczno-urbanistyczne*, T. I, II, III, opr. S. Rusińska, PP PKZ o. Kraków, PDN-H, Kraków 1978-79.
- [5] *Skawina. Zarys dziejów miasta*, R. Świątek (red.), Wyd. Promo, Skawina 2006.
- [6] *Skorowidz Przemysłowo-Handlowy Królestwa Galicji*, Lwów 1912.
- [7] Spyra A., *Browarnictwo Galicji Doby Autonomicznej*, Wyd. Księgarni Akademickiej, Kraków 1994.
- [8] Zaleski W.S., *Dzieje przemysłu w b. Galicji 1804-1929*, Kraków 1930.
- [9] *75-lecie Skawińskich Zakładów Koncentratów Spożywczych w Skawinie*, J. Gajniak (red.), Skawina 1986.

¹ D. Kuśnierz-Krupa, *Skawina w średniowieczu. Zagadnienia urbanistyczno-architektoniczne*, Wyd. PK, Kraków 2012, s. 21.

² M. Krupa, *Rozwój przestrzenny i architektura Skawiny w XIX i w 1 połowie XX wieku*, praca doktorska obroniona na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej, mpis, Kraków 2011, Promotor: Prof. dr hab. inż. arch. Jacek Gyurkovich, s. 5.

³ W. S. Zaleski, *Dzieje przemysłu w b. Galicji 1804-1929*, Kraków 1930, s. 77.

⁴ M. Krupa, *op. cit.*, s. 91.

⁵ A. Spyra, *Browarnictwo Galicji Doby Autonomicznej*, Wyd. Księgarni Akademickiej, Kraków 1994, s. 125.

⁶ *Ibidem*.

⁷ <http://www.browar.biz>, 25.07.2010.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Skawina. Studium historyczno-urbanistyczne*, opr. S. Rusińska, PP PKZ o. Kraków, PDN-H, Kraków 1978-79, t. I A, cz. 1, s. 140.

¹² *Skawina. Zarys dziejów miasta*, R. Świątek (red.), Wyd. Promo, Skawina 2006, s. 149.

¹³ M. Selwa, *Ceramika krakowska*, cz. 1, 04/1997, www.sztuka.pl, 09.2010.

¹⁴ Artysta rzeźbiarz, ceramik i malarz. W latach 1900-1910 sprawował patronat artystyczny nad fabryką wyrobów kaflarskich i garncarskich Józefa Niedźwieckiego w Dębnikach, w Krakowie. Był współtwórcą krakowskiego Towarzystwa Polska Sztuka Stosowana, uczestnicząc w ruchu działającym na rzecz podniesienia poziomu rzemiosła artystycznego.

¹⁵ *75-lecie Skawińskich Zakładów Koncentratów Spożywczych w Skawinie*, J. Gajniak (red.), Skawina 1986, s. 1.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Skorowidz Przemysłowo-Handlowy Królestwa Galicji*, Lwów 1912, s. 56.

¹⁹ *75-lecie Skawińskich Zakładów Koncentratów Spożywczych w Skawinie*, *op. cit.*, s. 1.

²⁰ A. Iwański, *Przemysł cykorniany w Polsce*, [w:] Przemysł i Handel 1918-1928, Warszawa 1928, s. 295-296.

²¹ *Skawina. Studium historyczno-urbanistyczne*, *op. cit.*, t. I A, cz. 1, s. 142.

²² *75-lecie Skawińskich Zakładów Koncentratów Spożywczych w Skawinie*, *op. cit.*, s. 2.

Streszczenie

Miasto Skawina jest średniowiecznym ośrodkiem, założonym w 1364 roku przez króla Kazimierza Wielkiego, w oddaleniu o 15 km na południowy zachód od Krakowa, ówczesnej stolicy Polski. Artykuł ten dotyczy przemian architektonicznych, jakie zaszły w mieście w 2 połowie XIX i na początku XX wieku. Wówczas to na skutek rozwoju przemysłu Skawina zaczęła zmieniać swój charakter. W miejsce drewnianej zabudowy, która w większości otaczała rynek jeszcze w 1 połowie XIX wieku, zaczęto budować murowane dwu- i trzykondygnacyjne kamienice, zaś na obrzeżach – pierwsze zakłady przemysłowe. Artykuł opisuje kierunki owych przemian.

Abstract

The town of Skawina is a medieval centre founded in 1364 by king Kazimierz Wielki (Casimir the Great), 15 km to the south-west from Krakow, the then capital of Poland. This article concerns architectonic transformations that took place in the town during the 2nd half of the 19th and the beginning of the 20th century. It was then that Skawina began to change its character as a result of the development of industry. The timber housing which mostly surrounded the main market as late as the 1st half of the 19th century, was slowly replaced with the masonry two- and three-storey tenement houses, while on the outskirts – the first industrial plants. The article describes trends in those transformations.